

2

Hvordan er kvensk bygd opp?

Vi skal først bli kjent med grunnstrukturen i det kvenske språket. Vi ser på hva slags lyder som fins i språket, hvordan disse kommer til uttrykk i skrift, hvilke element ord er bygd opp av, og hva slags grunnregler som gjelder for hvordan ord kombineres til setninger.

2.1 Lyd og skrift

Hovedprinsippet mellom uttale og skrift er at én og samme bokstav bestandig svarer til én og samme lyd. Også lengda på lydene markeres på en entydig måte. Slik sett er kvensk lett å lese og skrive.

2.1.1 Lyd

Lydinventaret i kvensk består av disse LYDENE: /a δ e f h i j k l m n ŋ o p r s t u v y ä ö/. Av disse er /a e i o u y ä ö/ VOKALER, resten er KONSONANTER. I lånord forekommer også konsonantene /b d g/, og i stedsnavn som er lånt fra samisk, finner vi konsonanten /ʃ/, som uttales på samme måte som *sh* i engelsk, det vil si som vislelyd. Når det i denne grammatikken er tale om en hvilken som helst konsonant, så er den symbolisert med stor K. Vokalene /o u ö y/ er labiale eller runda vokaler. Det vil si at leppene er runda når vi uttaler dem. De andre vokalene er urunda, det vil si at munnvikene er dratt litt ut til sidene. Vokaler er alltid STEMTE, og luftkanalen er åpen når de uttales. Videre deler vi vokaler inn i to grupper basert på om tunga er plassert bak eller foran i munnhula når vi uttaler dem. BAKRE VOKALER er /a o u/, FREMRE VOKALER er /ä ö y i e/. I sufikser forekommer det veksling mellom de bakre vokalene /a o u/ og de fremre vokalene /ä ö y/, og som fellesbetegnelse for slike vokalvekselpar bruker

vi A for /a/ eller /ä/, O for /o/ eller /ö/, og U for /u/ eller /y/. En hvilken som helst vokal symboliserer vi med stor V.

Konsonantene /f h k p s t/ er USTEMTE, det vil si at stemmebanda ikke vibrerer når vi uttaler dem. Derimot er det vibrasjon i stemmebanda når vi uttaler de STEMTE konsonantene /ð j m n ŋ r/. Konsonanten /ð/ forekommer bare i stadiesveksling sammen med /t/. Det vil si at dersom ei ordform inneholder /ð/, så finner vi alltid også /t/ i ei anna form av det samme ordet. Uttalen av /ð/ er som den første lyden i det engelske ordet *there*. I dagens kvensk høres denne lyden bare i Porsanger, de andre varietetene har mista den.

Konsonantene /k p t/ kalles for PLOSIVER. I norsk er de aspirerte, det vil si at man hører en tydelig *h*-lyd når lufta blir sluppet ut etter at luftkanalen blir åpna igjen. I kvensk blir de uttalt uten aspirasjon. Derfor høres de i norske ører ofte ut som /g b d/. Men de er likevel ustemte, som i norsk.

Lyden /f/ finner vi stort sett bare i lånord. Men den forekommer også i andre ord, nemlig i bøyingsformer når /v/ havner ved sida av /h/. Da blir den uttalt som /ff/. Vi ser det for eksempel i sg. nom. og sg. gen. av ordet *taivas* ('himmel'), *taivas* : *taivhaan*. Den siste forma blir av mange morsmålsbrukere av kvensk uttalt som /taiffän/, men man kan også høre uttalen /taivhän/.

2.1.2 Skrift

I kvensk gjelder det samme ortofone hovedprinsippet som i finsk om at én lyd svarer til én bokstav. Det eneste større unntaket er skrivemåten av /ŋ/-lyden. Lyden forekommer bare som kort variant (/ŋ/) foran /k/, og som lang variant (/ŋŋ/) i stadiesvekslingspar sammen med /ŋk/. Eksempler er /kenkä ('sko') : kenŋän/ og /fanŋki ('innsatt, fange') : fanŋin/. Lyden /ŋk/ skrives *nk*, og /ŋŋ/ skrives *ng*. Eksemplene blir da *kenkä* : *kengän*, *fanki* : *fangin*. Det andre unntaket er at *vh* ofte blir uttalt /ff/ (se avsnitt 2.1.1 ovafor).

Bokstaver i kvensk:

a, b, d, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, y, ä, ö.

Ellers kan vi nevne her at /ð/ skrives som *đ*, og at /ʃ/ skrives som *š*. Blant vokalene kan vi legge merke til følgende forskjeller fra norsk: Bokstaven *o* uttales som norsk *å*, *u* uttales som norsk *o*, og *y* uttales som norsk *u*. I visse lånord eller sitat får man også bruke bokstavene *c, q, w, x, z, å* etter mønster av kjeldespråket.

2.1.3 Lydlengde

Kvenske lyder kan være korte eller lange. Lengdeopposisjonen blir uttrykt i skrift på følgende måte: Når lyden er kort, skrives den med bare enkelt bokstav, når lyden er lang, skrives den med to bokstaver. Eksempler: *tuli* /tuli/ ('han kom'), *tuuli* /tu:li/ ('vind'), *tulli* /tul:i/, *tullii* /tul:i:/ ('toll').

2.1.4 Diftonger og deres plassering i ordet

Diftonger er vokalkombinasjoner som uttales som enhet innafor én og samme stavelse. I kvensk finner vi følgende diftonger i første ordstavelse:

Diftonger på *-i*: *ai*, *ei*, *oi*, *ui*, *yi*, *öi*. Eksempler: *laina* ('lån'), *keino* ('retning, veg'), *kaira* ('hund'), *kuiva* ('tørr'), *plyijy* ('bly'), *tröijy* ('trøye').

Diftonger på *-o* og *-ö*: *uo*, *yö*. Eksempler: *huoli* ('bekymring'), *työ* ('arbeid').

Diftonger på *-u* og *-y*: *au*, *eu*, *ou*, *äy*, *öy*. Eksempler: *sauna* ('bad, badstue'), *neula* ('nål'), *koulu* ('skole'), *häyttyy* ('må'), *köyhä* ('fattig').

I bøyingsformer av pronomenet *nuot* ('de der') finner vi også triftonger: *nuoilta*, *nuoitten* osv. I dialektene forekommer også andre typer triftonger.

I andre ordstavelser enn i første stavelsen finner vi kun diftonger på *-i*, som for eksempel i *havaita* ('legge merke til'), *taloissa* ('i husa'), *aurinkoinen* ('solrik'). Andre vokalkombinasjoner blir delt opp i stavelser. For eksempel deles ordet *kaota* ('forsvinne') opp i stavelsene *ka-o-ta*, og ordet *taphaus* ('hendelse') i *tap-ha-us*.

2.2 Stavelser

Kvenske ord består av én eller flere stavelser. En stavelse kan igjen bestå av én eller flere lyder. Reglene for stavelsegrensene er enkle, og det samme gjelder stavelsestrykket. Vi ser her nærmere på disse stavelsegrensene.

2.2.1 Hva er en stavelse?

Ord er satt sammen av stavelser, som igjen er satt sammen av lyder. For eksempel er ordet *kai-nu-lai-sis-ta* ('fra/om kvener/kvenene') satt sammen av fem stavelser. Hovedregelen for stavelsedeling er at det går ei stavelsegrens foran hver kombinasjon av konsonant og vokal.

Noen ganger går stavelsesgrensa også mellom to vokaler, som i ordet *A-lat-ti-o* ('Alta'). Men det er ikke vanlig ettersom to vokaler som følger etter hverandre, vanligvis blir realisert som diftong, og da hører de til samme stavelse.

Når to etterfølgende vokaler hører til hver sin stavelse, merker vi av stavelsesgrensa med ' , som i (*sata* 'hundre' →) *sa'as* ('hundrede'), (*hauki* 'gjedde':) *hau'issa* ('i gjedda'). Merket er likevel bare brukt dersom ordet ellers kan leses feil. Vi skriver altså for eksempel (*tieto* 'opplysning; kunnskap' :) *tieot*, (*joki* 'elv' :) *joen* og (*lauta* 'fjøl, bord' :) *lauan*. Kvensk har ikke diftongene *eo*, *oe* eller *ua*, og derfor veit vi at stavelsesgrensene i disse orda går slik: *tie-ot*, *jo-en* og *lau-an*. (Om diftonger se avsnitt 2.1.4 ovafor.)

2.2.2 Stavelsestrykk

Kvensk har klare regler for STAVELSESTRYKK. Det fins tre typer stavelsestrykk: Hovedtrykk (eller mest trykk), BITRYKK (eller mindre trykk) og TRYKKSVAKE stavelser (enda mindre trykk eller nesten ingen trykk). Regelen for hvor disse tre typene opptrer, er enkel. Første stavelsen har alltid hovedtrykk. Deretter er annenhver stavelse trykksvak, og annenhver har bitrykk. Den siste stavelsen er alltid trykksvak.

I ordet *kai-nu-lai-ses-sa-ki* ('også i/hos kvenen/kvensk') for eksempel har første stavelsen *kai* hovedtrykk, andre stavelsen *nu* er trykksvak, tredje stavelsen *lai* har bitrykk, fjerde stavelsen *ses* er trykksvak, femte stavelsen *sa* har bitrykk, og sjette og siste stavelsen *ki* er trykksvak. Stavelser som har hovedtrykk eller bitrykk, kaller vi for TRYKKSTERKE stavelser.

2.2.3 Stavelseslengde

I kvensk er stavelseslengda uavhengig av stavelsestrykket. Her skiller kvensk seg fra for eksempel norsk. Derimot har det noe å si for stavelseslengda om ordet gjennomgår stadieveksling og i så fall hva slags type stadieveksling (om stadieveksling se avsnitt 3.1.1 nedafor).

Det fins to typer stavelseslengder: KORTE STAVELSER og LANGE STAVELSER. En kort stavelse slutter på kort vokal, og en lang stavelse slutter på lang vokal eller diftong, eller på konsonant. For eksempel består ordet *ko-ta* ('gamme, koie') av to stavelser, som begge er korte. Også ordet *pie-ni* ('liten') er satt sammen av to stavelser, men her er den første lang og den andre kort. Ordet

A-lat-ti-o ('Alta') har fire stavelser, hvorav den andre er lang og alle de andre korte. I ordet *kai-nu-lai-ses-ta* ('fra/om kvenen/kvensk') er den første stavelsen *kai*, den tredje stavelsen *lai*, og den fjerde stavelsen *ses* lange, mens den andre stavelsen *nu* og den siste stavelsen *ta* er korte.

2.3 Ordbygning

I utgreiinga vår om hvordan kvensk er bygd opp, skal vi nå flytte oss fra stavel-sesnivået til ordnivået. Vi skal her ta for oss ordbygginga, det vil si hvordan lyder og stavelser blir kombinert til ord, hvilken rekkefølge morfem står i, samt hva slags stammer ord bygges på.

2.3.1 Konsonanter i ordbegynnelse, -kjerne og -slutt

Arveorda i kvensk har tradisjonelt vært tostava, og noen pronomen også enstava, og de har hatt strukturen (K)V(V)K(K)V. Eksempler er *pata* ('gryte'), *kukka* ('blomst'), *paska* ('skit'), *pieni* ('liten'), *ääni* ('stemme; lyd'). I dagens kvensk fins det også enstava ord som *työ* ('arbeid'), *tie* ('veg'), *juo-* ('drikk!'), *vie-* ('bring!'). Ord med flere enn to stavelser er avleid av tostava ord, eller så er de lånord. Lån har også ført til andre endringer i språket. I dagens kvensk kan konsontantstrukturen i ord beskrives slik:

♦ I begynnelsen av et ord kan det være en hvilken som helst lang eller kort vokal eller diftong eller en enkelt konsonant, bortsett fra *ä*. I lånord finner vi også konsonantkombinasjoner ordinitialt. Vanlige konsonantkombinasjoner er:

På *-l*: *fl*, *kl*, *pl*, *sl*. Eksempler: *fläkki* ('flekk'), *flasku* ('flaske'), *klasi* ('glass'), *kläppi* ('barn'), *plassi* ('plass'), *plokata* ('plukke'), *sliipata* ('kvesse'), *sluuka* ('sluk').

På *-r*: *fr*, *kr*, *pr*, *tr*. Eksempler: *frahti* ('frakt'), *frouva* ('frue'), *kravata* ('skrape'), *kraatari* ('skredder'), *pruuni* ('brun'), *pruukata* ('bruke'), *trappu* ('trapp'), *trolli* ('troll').

kn: For eksempel *knappi* ('knapp'), *knuppi* ('knott, knapp'), *knippu* ('knippe').

De fleste slike ord er gamle lån fra svensk, og de fins også i de fleste finske dialekter og i meänkieli i Sverige.

Andre ordinitiale konsonantklynger er *kv*, *skr*, *sk*, *sp* og *str*. Eksempler: *kvartti* ('kvarter'), *kvääni* ('kven'), *skruvi* ('skrue'), *skarffa* ('skarv'), *spiuni* ('spion'), *staara* ('tare'), *strenka* ('streng'). Slike ord er som regel nyere lån fra norsk eller samisk.

♦ Rundt første stavelsesgrensa i ordet kan det forekomme én eller ingen konsonant, som for eksempel i *joki* ('elv'): *joen* /jo.en/ ~ *joven*. Slike kaller vi for KJERNEKONSONANTER eller KJERNEKONSONANTKOMBINASJONER, dersom det er snakk om to eller flere ulike slike konsonanter. Hvilken som helst konsonant kan fungere som kjernekonsonant, også i lang versjon, som for eksempel i orda *pannu* ('panne') og *koukku* ('krok'). Tabell 2.1 gir en oversikt over mulige kjernekonsonantkombinasjoner av to konsonanter.

Tabell 2.1 Kjernekonsonantkombinasjoner av to konsonanter

		2. element								
		k	t	p	s	m	n	l	j	v
1. element	/ŋ/	<i>kenkä</i>								
	n		<i>ranta</i>		<i>kynsi</i>					
	m			<i>kampa</i>						
	l	<i>ulkona</i>	<i>silta</i>	<i>kilpa</i>	<i>kielsi</i>	<i>silmä</i>			<i>kuljen</i>	<i>lalva</i>
	r	<i>sarka</i>	<i>parta</i>	<i>turpa</i>	<i>mursu</i>	<i>sormi</i>	<i>hernet</i>		<i>karja</i>	<i>tarvita</i>
	s	<i>kisko</i>	<i>kastaat</i>	<i>piispa</i>						<i>kasvot</i>
	h	<i>pihka</i>	<i>lyhty</i>			<i>lehmä</i>	<i>ahnet</i>	<i>pihlaja</i>	<i>pohja</i>	<i>vahva</i>
	k				<i>paksu</i>					
	p				<i>lapsi</i>					
	t	<i>matka</i>								

Er første elementet en stemt konsonant (/ŋ n m l r/), så kan andre elementet være en lang ustemt konsonant (/k t p s/), for eksempel *pankku* ('bank'), *kynttilä* ('talglys'), *purssuut* ('renne over'), *lamppu* ('lampe'), *hirttäät* ('henge').

Særlig i nyere lånord finner vi også andre konsonantkombinasjoner. Eksempler er *linja* ('linje'), *räknätä* ('regne'), *traktori* ('traktor'), *autsi* ('trang dal').

Også kombinasjoner av tre forskjellige konsonanter er mulig. I slike tilfeller hører de to første til første stavelsen, og den tredje til andre stavelsen. Slike kombinasjoner er likevel sjeldne, bortsett fra *rst* og *rsk*, som er ganske vanlige.

Eksempler på sistnevnte er: *pyrstö* ('spord'), *hurskas* ('from'), *porstua* ('bårstue, gang'), *myrsky* ('uvær, storm'), *hersku* ('godbit'), *turska* ('torsk'), *tirskuttellee* ('fnise'). Eksempler på de andre, svært sjeldne kombinasjonene finner vi bare i lånord: *pukstaavi* ('bokstav'), *hanska* ('hanske'), *sentrumi* ('sentrum'), *engelska* ('engelsk'), *spanska* ('spansk'), *altso* ('altså'), *kräntsi* ('grense'), *vekslata* ('veksle penger'), *intressi* ('interesse'), *kontrakti* ('kontrakt'), *astma* ('astma').

♦ I posisjoner lenger ute i ordet er det enda færre konsonantkombinasjoner som er mulige. Da er det som regel snakk om at sluttkonsonanten i den delen av ordet som suffiks er føyd til, blir stående ved sida av første konsonanten i suffikset, eller så er det en kombinasjon av konsonanter inni suffikset (om suffikser se avsnitt 2.3.2 nedafor). Vanligst er kombinasjoner på *-t* (*nt, lt, rt, st, ht*), på *-k* (*nk, lk, rk, sk*), på *-s* (*ns, ls, rs, ks*) og *mp*. Eksempler er: *parantunnu* ('blitt bedre'), *puhaltannu* ('blåst'), *kumartui* ('bøyde (seg) framover'), *kalastaat* ('fiske'), *tapahtuut* ('hende'), *aurinko* ('sol'), *voitanko* ('vinner jeg?'), *ajatelkaa* ('tenk!'), *yymyrkäinen* ('rund'), *äitinsä* ('mor si'), *puhalsin* ('jeg blåste'), *kumarsin* ('jeg bukka'), *kysymykset* ('spørsmål'), *parempi* ('bedre'). I Porsanger-varieteteten finner vi i stedet for *ht* som regel *tt*, for eksempel *tapattuut* ('hende').

Såkalt flytte-*h* kan stå sammen med hvilken som helst konsonant. Eksempler er (sg. nom. : sg. ill.) *suku* ('slekt') : *sukhuun*, *pörsi* ('pengepung') : *pörshiin*, *myrsky* ('uvær, storm') : *myrskhyyn*, (1. inf. : 3. inf. ill.) *jakkaat* ('dele') : *jakamhaan*, *maata* ('ligge') : *makkaamhaan*, (sg. nom. : pl. nom.) *venet* ('båt') : *venheet*, *kirkas* ('lys, klar') : *kirkkhaat*. (H-flytting er forklart nærmere i avsnitt 3.1.3 nedafor.)

♦ Ord kan også slutte på konsonant, men bare på enkelt konsonant. Unntak er ord som er blitt forkorta, for eksempel *kans* < *kansa* ('med'). Ordfinalt forekommer konsonantene *n*, *l*, *r*, *s* og *t*. Eksempler er: *paimen* ('gjeter'), *kyynel* ('tåre'), *sisar* ('søster'), *kirkas* ('lys, klar'), *venet* ('båt').

2.3.2 Morfemrekkefølge

Kvensk er et såkalt AGGLUTINERENDE språk. Det betyr at ord er satt sammen av morfem som legges til etter hverandre, og som hvert endrer litt på ordets betydning og funksjon. I kvensk finner vi også MORFOFONOLOGISKE VEKSLINGER på innsida av ord, men uten at de påvirker ordbetydninga eller funksjonen. Vi skiller mellom følgende morfemtyper:

- ◆ ROTMORFEM, som er ordets minste deler med eiga, sjølvstendig betydning;
- ◆ AVLEIINGSMORFEM, som brukes til å avleie nye ord;
- ◆ BØYINGSMORFEM, som uttrykker tall (entall eller flertall), tempus (= tid), modus (= måte) osv., eller med andre ord hva slags funksjon ordet har i setninga.

Avleiings- og bøyingsmorfem legges alltid til etter rota i ordet, og begge typene kan derfor kalles for SUFFIKS. I tillegg fins det

- ◆ ENKLITIKA (sg. enklitikon), som egentlig ikke er del av ordet, men som forteller hvordan ordet forholder seg til andre ord eller også andre setninger. I kvensk skrives enklitika som en del av ordet, og de blir lagt til heilt til slutt i ordet. Grappa av enklitika i kvensk består av SPØRREENKLITIKONET *kO* (1), enklitikonet *ki* (1, 4, 5, 6), som betyr det samme som *kans* ('også'), enklitikonet *khAAAn* (2, 3), som i nektende setninger brukes som motstykke til *ki*, og de modifierende enklitikaene *hAn* (4), *pA* (2, 5) og *pAs* (6).

Når spørreenklitikonet *kO* og det modifierende enklitikonet *hAn* legges til samme ord, så smelter de gjerne i hop til *khOOAn* (7). Videre kan vi merke oss at når enklitika som begynner på *k*, legges til ordformer som slutter på *t*, så blir denne *t*-en i talespråket som regel assimilert av *k*-en (1).

1. *Meinaatko* [meinaakko] *sieki* tulla myötä, vaikka *pojatki* [pojakkii] tulhaan?
'Vil også du bli med, sjøl om også guttene kommer?'
2. *Miepä* en kyllä lähde teidän myötä, *eikä* kyllä *Pekkakhaan*.
'Jeg blir nok ikke med dere, og heller ikke med Peder.'
3. *Äläkä* luulekhaan, ette mie annan sulle rahhaa!
'Ikke tru engang at jeg skal gi deg penger!'
4. *Olishan* sitä sullaki rahhaa, jos olisit vähäsen säästäny.
'Også du ville ha hatt penger om du hadde spart litt.'
5. *Olipa* tietenki ennenki kummituksii.
'Det fantes sjølsagt spøkelser også før i tida.'
6. *Tulepas* sieki myötä!
'Bli (nå) med, du òg!'
7. *Lähtiskhöön* sitä vielä tääpäni ppythöön?
'Mon tru om vi skal dra ut på fiske enda i dag?'

Nomen og verb har i prinsippet samme oppbygning sjøl om de bruker forskjellige avleiings- og bøyingssuffikser.

- ◆ Oppbygning av nomen: rot (+ avleiingssuffiks + avleiingssuffiks ...) (+ tall) (+ kasus) (+ enklitika)

For eksempel er substantivforma *kainulaisilaki* ('også hos kvenene') (av substantivet *kainulainen* ('kven'), som er avleid av substantivet *kainu* ('kvensk')) bygd opp slik:

<i>kainu</i> +	<i>lais</i> +	<i>i</i> +	<i>la</i> +	<i>ki</i>
rot	avleiingssuffiks	tall	kasus	enklitikon

Substantivforma *opettajastako* ('om/fra læreren?') (av substantivet *opettaja* ('lærer'), som er avleid av verbet *opetta/a(t)* ('undervise'), som igjen er avleid av verbet *oppi/it* ~ *oppi/a(t)* ('lære')) er bygd opp slik:

<i>ope</i> +	<i>tta</i> +	<i>ja</i> +	<i>sta</i> +	<i>ko</i>
rot	avleiingssuffiks	avleiingssuffiks	kasus	enklitikon

- ◆ Oppbygning av finitte verb: rot (+ avleiingssuffiks + avleiingssuffiks ...) (+ tempus/modus) + personsuffiks (+ enklitika)

For eksempel er verbforma *muistelimmake* ('fortalte vi?') (av verbet *muistela* ('fortelle'), som er avleid av verbet *muista/a(t)* ('huske')), bygd opp slik:

<i>muist</i> +	<i>el</i> +	<i>i</i> +	<i>mma</i> +	<i>ko</i>
rot	avleiingssuffiks	tempus	personsuffiks	enklitikon

Verbforma *ajelisittepa* ('bare dere kjører nå litt') (av verbet *ajella* ('småkjøre'), som er avleid av verbet *ajja/a(t)* ('småkjøre, kjøre rundt')) er bygd opp slik:

<i>aj</i> +	<i>el</i> +	<i>isi</i> +	<i>tte</i> +	<i>pa</i>
rot	avleiingssuffiks	modus	personsuffiks	enklitikon

Infinitte verbformer er bygd opp på tilsvarende måte. Hovedpoenget her er at det første morfemet i ordet er rota, så kommer avleiingssuffiks, deretter bøyingssuffiks, og til slutt eventuelle enklitika.

Det fins likevel ett unntak fra det som er sagt ovafor. Kvensk har også et såkalt privativt PREFIKS, nemlig *epä-*, som blir lagt til i begynnelsen av ordet, altså framfor rota. Prefikset legges til adjektiv og til dels også substantiv for å lage nye adjektiv og substantiv. Det avleide ordet uttrykker da som regel det

motsatte av grunnordet, eller fravær av det grunnordet står for (jf. prefikset *u-* i norsk). Eksempler er *epätavalinen* ('uvanlig'), *epäselvä* ('uklar'), *epäjumala* ('avgud').

I denne grammatikken markerer vi morfemgrenser med skråstreker, som for eksempel i *kainu/lais/i/la* ('hos kvenene'), *anne/tta/is* ('skulle gi'), *hyppää/mä/ssä* ('holder på med å hoppe'). Når vi bare behandler bøyingsmorfologi, skiller vi ikke mellom avleiingssuffiks, og den første skråstreken markerer da grensa mellom ordstamme og bøyingssuffiks, som for eksempel i *suomalaise/t* ('finner'), og eventuelle følgende skråstreker markerer grensa mellom bøyings-suffiks, som for eksempel i *päijuko/i/ssa* ('i vierkrattene') og *matkust/i/mma* ('vi reiste').

2.3.3 Ordstammer

Den delen av ordet som bøyingsmorfem legges til, kaller vi her for **STAMME**. Stammen består av rotmorfemet og, dersom ordet er avleid, i tillegg av ett eller flere avleiingsmorfem.

Et og samme ord kan ha flere ulike stammer. De to hovedtypene er **VOKALSTAMMER** og **KONSONANTSTAMMER**. Vokalstammer slutter på vokal, og konsonantstammer slutter på konsonant. For eksempel bøyes verbet *tulla* ('komme') slik (1. inf. : akt. ind. pres. 1. sg. : akt. ind. pres. 3. sg.): *tull/la* : *tule/n* : *tulle/e*. Stammen i 1. infinitiv er da *tul-*, og det er verbets konsonantstamme, mens *tulle-* og *tule-* er verbets vokalstammer. Når det gjelder bøyingsmønstre som for eksempel i adjektivet (sg. nom. : sg. gen. : sg. part. : pl. iness.) *pieni* ('liten') : *pieni* : *piene/n* : *pien/tä* : *pien/i/ssä*, så sier vi at det bare er i entall partitiv, *pien/tä*, vi har med konsonantstamme å gjøre. Flertallsforma i inessiv, *pien/i/ssä*, analyserer slik at det er lagt til en flertalls-*i* til vokalstammen *piene-*, og at sluttvokalen *e* har falt bort foran *-i*. Altså på denne måten:

pien + *tä* > *pien/tä*
piene + *i* + *ssä* > *pien/i/ssä*

Med andre ord finner vi konsonantstammer bare foran suffiks som sjøl også begynner på konsonant. Ellers har vi med vokalstammer å gjøre.

Alle ord har vokalstamme, mens konsonantstamme finner vi bare hos ord av bestemte bøyings typer. Ord som bare har vokalstamme, kaller vi for **ENSTAMMA** ord, og slike som har både vokal- og konsonantstamme, kaller vi

for TOSTAMMA ord. Noen VERB har to typer VOKALSTAMMER, en kort og en lang, og slike verb kaller vi for VERB med to VOKALSTAMMER. Siste lyden i stammen kaller vi for henholdsvis STAMMEVOKAL og STAMMEKONSONANT.

Hos nomen kan stammen være identisk med nominativsforma i entall, som også er oppslagsforma som er brukt i ordbøker og ordlister. Det gjelder enstava ord som for eksempel (sg. nom. : sg. gen. : sg. part.) *maa* ('jord, land') : *maa/n* : *maa/ta* og lengre ord som slutter på -A (= a/ä), -O (= o/ö), -U (= u/y) eller -Vi, som for eksempel (sg. nom. : sg. gen. : sg. part.) *matka* ('reise') : *matka/na* : *matka/a*, *juoppo* ('fyllik') : *juoppo/na* : *juoppo/o*, *fyyry* ('fyr') : *fyyry/nä* : *fyyry/y*, *maanantai* ('mandag') : *maanantai/na* : *maanantai/ta*. Også stammen i noen av orda på -Ki er identisk med nominativsforma, som for eksempel *takki* ('jakke; kofte') : *taki/n*, *äiti* ('mor') : *äiti/n*. Ofte må vi likevel ty til andre bøyingsformer for å identifisere ordstammen. I de følgende orda går stammen fram av entallsformene i genitiv og partitiv: (sg. nom. : sg. gen. : sg. part.) *pieni* ('liten') : *piene/n* : *pien/tä*, *kainulainen* ('kven; kvensk') : *kainulaise/n* : *kainulais/ta*. I orda (sg. nom. : sg. gen. : sg. part.) *ty(t)är* ('datter; jente') : *tyttärel/n* : *tytär/tä* og *rakas* ('kjære') : *rakkhaa/n* : *rakas/ta* er konsonantstammen identisk med nominativsforma, men vokalstammen finner vi i genitiv.

Hos verb er stammen aldri identisk med oppslagsforma. Som oppslagsform brukes 1. infinitiv, for eksempel *lähte/et* ~ *lähte/ä* ~ *lähti/ä* ('dra av gårde'), *kulkke/et* ~ *kulke/a* ~ *kulki/a* ('vandre, gå'), *kirjoitta/a(t)* ('skrive'), *tulla* ('komme'), *men/nä* ('gå'), *kiusa/ta* ('plage'), som dannes med hjelp av suffiks. For å få fram verbstammen må vi altså ta bort bøyingsuffiksa.

Ordet stamme bruker vi også om ordformer som inneholder bøyingsuffiks. Vi snakker for eksempel om FLERTALLSSTAMME, som inkluderer flertallsuffikset -i, og om PASSIVSTAMME, som er den verbstammen som passivsuffixet festes til.

Vi deler orda inn i ulike bøyingsklasser basert på hva slags stammer de har. De ulike bøyingsklassene og stammene blir diskutert nærmere når vi tar for oss verb- og nomenbøyinga (jf. kap. 5 og 6).

2.4 Setningsbygning

Begrepet SETNING er her brukt om enheter som inneholder ei finitt verbform som knytter til seg andre aktører eller komplement, for eksempel subjekt, objekt, adverbial eller predikativ. Ei finitt verbform har personbøyning og fungerer som VERBAL i setninga. I funksjonsanalyser forkorter vi verbalet med V.

2.4.1 Fraser og ordklasser

Setninger er satt sammen av FRASER eller ordgrupper som hører sammen. Ordene i en frase kan ikke skilles fra hverandre, og de må flyttes i lag dersom vi skal bevare innholdet i setninga. Vi kan også si at faser fungerer som SETNINGSLEDD. Setninga *Pieni vihminen mies syö mielelä ruijalaista kallaa, mitä myydhään Marsin torila* ('Den lille grønne mannen spiser gjerne norsk fisk som selges på torget på Mars') kan vi forkorte til *Mies syö kallaa* ('Mannen spiser fisk') uten å endre på grunnstrukturen i setninga. Hvert ord som står igjen i denne siste setninga, kan altså representere hver sin frase i den første, uforkorta setninga. Vi sier at slike ord utgjør KJERNEN i frasen de inngår i. Ord som står i tillegg til kjernen, men som kan tas bort uten at grunnstrukturen i setninga blir endra, kaller vi for MODIFIKATORER i frasen.

Når vi analyserer setningsstrukturen, markerer vi frasegrensene med hakeparenteser ([...]), som i (1)–(3) nedafor:

1. [Pieni vihminen mies] syö [mielelä] [ruijalaista kallaa, mitä myydhään Marsin torila].
'Den lille grønne mannen spiser gjerne norsk fisk som selges på torget på Mars.'
2. [Viisi tytärtä] seisoi [torin vieressä] [kattomassa häntä].
'Fem jenter sitter på torget og ser på han.'
3. [Het] nähthiin [hänen syövän paljon kallaa].
'De ser han spise mye fisk.'

Frasene kan videre deles opp i fraser, og vi får da en analyse som i (1)–(3):

1. [[Pieni] [vihminen] mies] syö [mielelä] [[ruijalaista] kallaa, [[mitä] myydhään [[Marsin] torila]]].
2. [Viisi [tytärtä]] seisoi [[torin] vieressä] [kattomassa [häntä]].
3. [Het] nähthiin [[hänen] syövän [paljon [kallaa]]].

Består en frase av kun ett ord, kan vi også sløyfe hakeparentesene.

Frasene får navn etter ORDKLASSEN til frasekjernen. I denne grammatikken opererer vi med disse ordklassene: VERB, SUBSTANTIV, ADJEKTIV, PRONOMEN, TALLORD, ADVERB, ADPOSISJONER OG JUNKSJONER.

VERB er ord som bøyes i PERSON, og som fungerer som setningskjerne. Vi sier likevel ikke at den finte verbforma utgjør en verbfrase, ettersom verbet

som regel er hovedelementet i heile setninga og det ikke gir meining å bruke samme termen om en frase som om heile setninga. Men verb opptrer også i INFINITTE former, nærmere bestemt INFINITIVER OG PARTISIPP, og disse danner verbfraser, nærmere bestemt INFINITIVFRASER OG PARTISIPPFASER. Verbfraser forkorter vi med VP (jf. engelsk Verb Phrase). I setninga *Liisa kävi ostamassa sykkelin* ('Lisa gikk og kjøpte en sykkel') er [*ostamassa sykkelin*] en verbfrase, og kjernen i den er 3. infinitivsforma *ostamassa*.

Om SUBSTANTIV, ADJEKTIV, PRONOMEN og TALLORD brukes også fellesbetegnelsen NOMEN. De har til felles at de bøyes i kasus og tall. Størst likhet er det mellom substantiv og adjektiv: De har samme type kasus- og tallbøying. Ofte er det også slik at det samme ordet kan fungere både som substantiv og som adjektiv. For eksempel fungerer ordet *valkkee* som substantiv i setninga *Valkkeen levis koko metthään* ('Ilden spredde seg gjennom heile skogen'), men i setninga *Matti osti valkkeen piilin* ('Mats kjøpte en lys bil') fungerer det som adjektiv. Når et ord fungerer som substantiv i ei setning, så danner det en SUBSTANTIVFRASE (= NP; jf. engelsk Noun Phrase), når det fungerer som adjektiv, danner det en ADJEKTIVFRASE (= AP; jf. engelsk Adjective Phrase).

Som navnet tilsier, så står PRONOMEN i stedet for andre ord i setninga. Vi bruker ikke termen pronomenfrase, men kaller frasen etter ordklassen til det ordet som pronomenet står i stedet for i setninga. Vanligvis representerer et pronomen et substantiv eller et adjektiv i setninga, og ett og samme pronomen kan da ha begge funksjonene. For eksempel fungerer ordet *tämä* som substantiv i setninga *Tämä oon oikhein hyvä grammatikki* ('Dette er en svært god grammatikk'), og det danner en substantivfrase. Men i setninga *Tämä grammatikki oon oikhein hyvä* ('Denne grammatikken er svært god') fungerer *tämä* som adjektiv, og det danner en adjektivfrase. Et pronomen kan også fungere som KVANTOR, det vil si uttrykke mengde, og da danner det en KVANTORFRASE (= KvaP). For eksempel fungerer pronomenet *jokhainen* som kvantor i setninga *Jokhainen meistä halluu oppiit kainun kieltä* ('Hver av oss ønsker å lære seg kvensk'), og frasen *jokhainen meistä* danner en kvantorfrase.

TALLORD fordeler seg på to grupper: GRUNNTALL og ORDENSTALL. Grunntall angir antall, og de fungerer enten som kvantorer i kvantorfraser eller som adjektiv. Kvantorfraser opptrer i to ulike mønstre. I det første mønsteret står grunntallet i entall nominativ, og det andre elementet i frasen står i partitiv. Et eksempel på en slik kvantorfrase er *kaksi tytärtä* ('to jenter'). I det andre mønsteret står det andre elementet i frasen i elativ, og grunntallet kan stå i hvilken

som helst kasus i entall. En slik kvantorfrase er for eksempel *kahdela tyttäristä* ('på/om to jenter'). Ellers fungerer grunntall som adjektiv, og de danner da adjektivfraser. Et eksempel på det er setninga *Kahdela ämmälä olthiin samat vaatheet kaikissa kolmissa häissä* ('De to konene hadde de samme klærne på seg i alle tre bryllupa'). Her fungerer *kahdela* og *kolmissa* som adjektiv, og de danner hver sin adjektivfrase.

ORDENSTALL er avleid av grunntall, og de angir plass i ei rekke. De har samme funksjon i setninga som adjektiv og danner derfor adjektivfraser. I setninga *Neljensissä häissä heilä olthiin uudet vaatheet* ('I det fjerde bryllupet hadde de nye klær på seg') kan vi bytte ut ordenstallet *neljensissä* med for eksempel adjektivforma *iloisissa* ('glad') uten å endre på setningsstrukturen.

Med andre ord danner ikke tallord noen eigen frasetype, men de opptrer enten som kvantorfrase eller som adjektivfrase, alt etter hvilken funksjon de har i setninga.

ADVERB og ADPOSISJONER har det til felles at det i begge klassene fins ord som har en slags kasusbøying, mens andre mangler det. Det er likevel ingen av dem som har fullstendige bøyingsmønstre. Noen ord kan fungere både som adverb og som adposisjon. Det gjelder særlig STEDS- og TIDSADVERB. I setningene *Pekka istuu klassissa takana* ('Peder sitter bak i klassen') og *Pekka tuli meile monta kerttaa jälkhiin* ('Peder kom til oss mange ganger etterpå') fungerer orda *takana* ('bak') og *jälkhiin* ('etterpå') som adverb, men i setningene *Pekka istuu koulun takana* ('Peder sitter bak skolen') og *Pekka siirtyi meile kesän jälkhiin* ('Peder flytta til oss etter sommeren') fungerer de samme orda som adposisjoner. Dersom ordet opptrer sammen med en NP som står i genitiv eller partitiv, så regner vi det som adposisjon, ellers som adverb. Noen adverb kan også inngå i kvantorfraser. Et eksempel på det er adverbet *paljon* ('mye'), som i kvantorfrasen *paljon tyttäriitä* ('mange jenter').

Adposisjoner danner ADPOSISJONSFRASER (= PP; jf. engelsk Preposition Phrase) sammen med nomena de styrer. Også adverb kan sammen med en modifikator danne en ADVERBFRASE (= AdvP), men det er aldri snakk om et obligatorisk element, for adverb kan alltid også opptre aleine. I denne grammatikken bruker vi termen adverb også om ord som ikke kan opptre sammen med andre ord i en frase, men som alltid danner en frase aleine, som for eksempel *silloin* ('da'), *avain* ('aldeles; bare'), *piian* ('kanskje').

Den siste ordklassen er JUNKSJONER. Det er ord som brukes for å begynne ei setning eller en frase, eller som fungerer som bindeledd mellom fraser og

Tabell 2.2 Frasetyper

Forkortelse	Navn	Eksempel
NP	SUBSTANTIVFRASE	[[<i>vihrinen</i>] <i>mies</i>] [[<i>Marsin</i>] <i>torila</i>]
AP	ADJEKTIVFRASE	[<i>pieni</i>] [<i>vihrinen</i>]
PP	ADPOSISJONSFRASE	[[<i>torin</i>] <i>vieressä</i>]
AdvP	ADVERBFRASE	[<i>mielelä</i>]
KvaP	KVANTORFRASE	[<i>viisi</i> [<i>tytärtä</i>]], [<i>paljon</i> [<i>kallaa</i>]]
VP (= infinitivsfraser og partisippfraser)	VERBFRASE	[<i>kattomassa</i> [<i>häntä</i>]] [[<i>hänen</i>] <i>syövä</i>]

setninger. Junksjoner deles inn i to hovedgrupper, KONJUNKSJONER og SUBJUNKSJONER. Mens konjunksjoner binder sammen setninger eller fraser som er på samme nivå, så viser vi med hjelp av subjunksjoner hvilken funksjon ei setning har i forhold til ei anna setning. Inga av gruppene har i seg sjøl noen eigen funksjon i setninga, og de danner derfor ikke noen eigen frasetype. Derimot snakker vi om JUNKSJONSSETNINGER når en junksjon viser til forholdet mellom setninger. Et eksempel på ei slik junksjonssetning er *ette*-setninga i *Pekka tiesi, ette Liisa lähtee pois* ('Peder visste at Lisa skulle dra bort').

I setningene i (1)–(2) ovafor er alle frasetyper representert, og vi kan oppsummere dem i tabell 2.2.

2.4.2 Utfyllinger

Ei setning kan bestå av én eller flere fraser. Fraser har forskjellige funksjoner i setninga, for eksempel SUBJEKT, OBJEKT, PREDIKATIV og ADVERBIAL. Sjøl om rekkefølgen mellom frasene er mye mindre fast enn for eksempel i norsk, så kan vi likevel si at kvensk i likhet med norsk er et såkalt SVO-språk. Det betyr at i ei vanlig setning så står subjektet først, så kommer verbalet, og til slutt følger objektet (1, 3), adverbialet (2, 3) eller predikativet (4), som illustrert nedafor:

1. Matti söi kalla.
S V O-UTFYLLING
'Mats spiser fisk.'

2. Nilla assuu Alattiossa.
S V ADV-UTFYLLING
'Nils bor i Alta.'
3. Nilla vei preivin kuninkhaale.
S V O-UTFYLLING ADV-UTFYLLING
'Nils tok med brevet til kongen.'
4. Nilla oli kainulainen.
S V PRED-UTFYLLING
'Nils var kven(sk).'

Men i noen setninger er adverbialet plassert først (5):

5. Meressä oon kallaa.
ADV V S
'I havet er det fisk.'

I setningene ovafor er alle frasene eller ledda obligatoriske, uten dem ville ikke setningene ha vært fullstendige. Slike obligatoriske setningsledd kalles for UTFYLLINGER (UTF) til verbalet. Det er verbalet som styrer utfyllingene. Den viktigste utfyllinga og den som ofte står først i setninga, kaller vi for HOVEDUTFYLLING. Det er oftest subjektet i setninga.

De ulike utfyllingene er altså subjektet (S), objektet (O), predikativet (PRED) og adverbialet (ADV). Men det fins enda en syntaktisk funksjon, som likner på både adverbial og objekt, som illustrert i (6)–(10):

6. Mie kävelin [kilometrין].
'Jeg gikk en kilometer.'
7. Lohi painoi [kymenen killoo].
'Laksen veide ti kilo.'
8. Piili maksoi [miljoonan].
'Bilen kosta en million.'
9. Mie en jaksä kävelä ennää [metriikhään].
'Jeg orker ikke å gå en meter lenger.'
10. Porot kiikuthiin [vaaran laittaa].
'Reinsdyra klatra opp fjellsida.'

Slike fraser står i objektskasus, men de har ingen typisk objektsfunksjon. De er likevel utfyllinger i og med at setningene er ufullstendige uten dem. Vi skal kalle slike setningsledd for OBJEKTSADVERBIAL (O-ADV). Når det dreier seg om kvantorfraser (6–9), så kaller vi dem bare for kvantorfraser i funksjonsanalysen også.

Verbalet med sine utfyllinger kaller vi for KJERNESETNING. Hvor mange utfyllinger ei kjernesetning trenger å ha for å være fullstendig, varierer fra setningstype til setningstype. På samme måte varierer også forma på utfyllingene. Slike forhold blir behandla i kapittel 4.

I likhet med verb må også adposisjoner knytte til seg ord for at frasen skal være fullstendig. Det ser vi i setning (11) og setning (12) nedafor:

11. *Liisa tuli kautta.

‘Lisa kom via.’

12. *Alf muisteli ympäri.

‘Alf fortalte om.’

Setningene er ufullstendige slik de er nå, men dersom vi legger til ord som i (13) og (14)

13. Liisa tuli [Suolovuoman kautta].

‘Lisa kom via Suolovuoma.’

14. Alf muisteli [pyssyjokilaisten ympäri].

‘Alf fortalte om folk fra Børselv.’

så blir de fullstendige. Vi ser altså at adposisjoner kun fungerer som fraser sammen med utfyllinger. Adposisjonen er kjernen i frasen ettersom den styrer hvilken form utfyllinga skal stå i. Adposisjonsfraser diskuteres nærmere i kapittel 10.

2.4.3 Modifikatorer

Ei setning kan også inneholde ledd som ikke er obligatoriske, det vil si at setninga er fullstendig også uten dem. Vi kaller slike element for MODIFIKATORER til forskjell fra utfylling. Det fins to hovedtyper modifikatorer:

♦ Den første hovedtypen er slike som modifierer verbalet eller heile setninga. Tallet eller forma på disse retter seg ikke etter verbalet eller setninga som de modifierer. Slike ledd kaller vi her for FRIE ADVERBIAL (F-ADV).

7. [*Meidän Liisa*] lähti [*kovala hopula*] [*Koutokeinnoon, missä hänen tytär assuu*].
‘Vår Lisa dro i all hast til Koutokeino, hvor dattera hennes bor.’
8. [*Matka tänne*] oli pitkä.
‘Reisa hit var lang.’
9. [*Tie Koutokeinnoon*] oli raskas.
‘Vegen til Koutokeino var tung.’
10. Kirjassa oon [*muistelus Kippaisen Sammelín ympäri*].
‘I boka var det ei fortelling om Samuel Kippainen.’
11. Se oon [*soma oppiit kainun kieltä*].
‘Det er artig å læres seg kvensk.’
12. Ollilta sain kuulla [*semmoisen huhun, ette sie olet nainu*].
‘Fra Olli fikk jeg høre (et slikt) rykte om at du er gift.’

Av eksempla ser vi at modifikatorer kan stå både før og etter frasekjernen. Slike som står før kjernen, kaller vi for **PREMODIFIKATORER**, og slike som står etter, kaller vi for **POSTMODIFIKATORER**. Med utgangspunkt i ordklassen til modifikatoren kan vi også snakke om **ADJEKTIVMODIFIKATORER**, **SUBSTANTIVMODIFIKATORER**, **ADVERBMODIFIKATORER** og **INFINITIVSMODIFIKATORER**. I tilfeller hvor ei heil setning modifierer et ledd i ei anna setning, så kaller vi modifikatoren for **SETNINGSMODIFIKATOR**. Basert på kasusen modifikatoren står i, kan vi også bruke termene **GENITIVSMODIFIKATOR**, **ILLATIVSMODIFIKATOR** OSV.

◆ Til slutt fins det en type frie ledd som vi kaller for **APPOSISJONER**. Det er forklarende, laust tilknytt ledd som har samme funksjon som et anna ledd i setninga, som illustrert i (13) og (14) nedafor (apposisjonene er kursiverte):

13. [*Frederik V, Tanmarkun ja Ruiijan kuningas*], luki [*Talmulahden papin, Johan Falchin,*] preivin.
‘Frederik V, Danmark og Norges konge, leste brevet fra presten fra Talvik, Johan Falch.’
14. [*Met*] laskima hevoiset ulos kevväilä juoksemhaan[, *sekä mie ette kranni*].
‘Om våren slapp vi hestene ut på beite, både jeg og naboen.’

Modifikatorer blir ikke behandla særskilt i denne grammatikken, men vi kommer til å lese mer om dem for eksempel når vi diskuterer adverb og

subjunksjoner. Nominale modifikatorer er lista opp i begynnelsen av kapittel 5. Adjektivmodifikatorer som står til substantiv, og kongruensen mellom dem er behandla i kapittel 2.4.8.2.

2.4.4 Korrelat og ankerord

Forholdet mellom to ledd i ei setning kan også være på den måten at det ene leddet forklarer nærmere eller forteller noe om egenskapene til det andre leddet, eller at det refererer til det andre leddet. Det leddet som blir forklart eller referert til på den måten, betegner vi her som KORRELATET til det andre leddet. Det er likevel ikke slik at korrelatet styrer det forklarende eller refererende leddet i den forstand at det bestemmer forma på det andre leddet, eller at det andre leddet trenger å være del av den samme frasen som korrelatet. Eksempler på slike forhold er framstilt i (1) og (2) nedafor:

1. *Nilla oli kainulainen.*
'Nils var kvensk.'
2. *Lohi painoi [kymmenen killo].*
'Laksen veide ti kilo.'

I setning (1) er *Nilla* korrelatet til adjektivet *kainulainen*, på samme måte som ordet *lohi* i setning (2) er korrelatet til kvantorfrasen *kymmenen killo*.

Som korrelat omtaler vi også nomenfraser som blir referert til av pronomen, som i (3) og (4) nedafor:

3. *Kissa söi kalan, minkä Pekka oli jättäny pöydäle.*
'Katten spiste fisken som Peder hadde levna på bordet.'
4. *Maija osti ittelensä piilin.*
'Maija kjøpte bil til seg sjøl.'

I setning (3) er *kalan* korrelatet til relativpronomenet *minkä*, og relativsetninga som heilhet forteller noe om sjølve korrelatet. I setning (4) refererer refleksivpronomenet *ittelensä* til subjektet i setninga, *Maija*, som er korrelatet til refleksivpronomenet. Setningene i (5)–(7) illustrerer samme type forhold:

5. *Täpäpä näyttää siltä, ette sikkaristi tullee sadet.*
'I dag ser det ut til at det kommer regn.'

6. *Se oon kumma, ette sieki minnuu rakastat.*
‘Det er rart at også du elsker meg.’
7. *Silloin, ko mie lapsena asuin Talmulahessa, sielä vielä puhuthiin kainua.*
‘Den gangen jeg som barn bodde i Talvik, så blei det fortsatt snakka kvensk.’

I disse setningene er orda *siltä*, *se* og *silloin* semantisk tomme, og de har bare en syntaktisk funksjon i den overordna setninga (oversetninga). Slike semantisk tomme ledd i oversetninga kaller vi for ANKERORD, fordi de på en måte fungerer som ankerfeste for leddsetninga. Ankerord kan ofte også sløyfes, men som regel er de likevel med for å klargjøre strukturen i oversetninga og gjøre den syntaktisk komplett.

2.4.5 Subjektlause setninger: passive og upersonlige konstruksjoner

Sjøl om subjektet er den vanligste utfyllinga til verbet, så fins det i kvensk også setninger som mangler heilt subjekt. Det er for det første PASSIVKONSTRUKSJONER (1, 2), som aldri har subjekt. Den andre typen er såkalte GENERISKE, UPERSONLIGE KONSTRUKSJONER (3, 4), hvor verbet står i tredje person entall, og som ofte svarer til *man*-setninger i norsk. I begge typene kan vi tenke oss et subjekt, men det kommer altså ikke fram i setninga. Subjektet har som regel rolla AGENS, eller vi kan i hvert fall forestille oss det som handlende aktør.

Passive og upersonlige konstruksjoner har hver sine bruksområder: Upersonlige konstruksjoner uttrykker noe som er generelt og/eller sant, mens passivkonstruksjoner beskriver mer spesifikke hendelser eller tilstander. Vi kan si at agens i upersonlige konstruksjoner er hvem som helst, mens agens i passivkonstruksjoner er én eller flere bestemte aktører. Forskjellen er illustrert i tabell 2.3.

Vi ser at passivkonstruksjonen har flertallsbetydning ettersom predikatet står i flertall (2), mens den upersonlige konstruksjonen har entallsbetydning ettersom predikatet står i entall (4). Det blir enda klarere når vi sammenlikner passivkonstruksjonen med tilsvarende aktivkonstruksjon: Formene til passiv og tredje person flertall er i de fleste tilfella identiske, og ofte er det ikke lett å avgjøre hvilken av de to konstruksjonstypene vi har å gjøre med. I upersonlige konstruksjoner derimot står verbet i tredje person entall.

Tabell 2.3 Passive og upersonlige konstruksjoner.

Subjektkause setninger:		Setninger med subjekt:
Passiv	1. Aavasta pyydethiin kallaa. F-ADV V[passiv] O 'I havet blei det fanga fisk.'	Het pyydethiin kallaa. S V[3. pl.] O 'De fanga fisk i havet.'
	2. Kirkossa olthiin fiinit. F-ADV V[passiv] PRED 'I kirka var folk fint kledd.'	Ihmiset olthiin fiinit. S V[3. pl.] PRED 'Folk var fint kledd.'
Upersonlig	3. Kainuu oppii hopusti. O V[3. sg.] F-ADV 'Kvensk lærer man seg fort.'	Pekka oppii kainuu. S V[3. sg.] O 'Peder lærer seg kvensk.'
	4. Kirkossa piti olla fiini. F-ADV V[3. sg.] VP[V + PRED] 'I kirka bør man være fint kledd.'	Vaimo piti olla fiini. S V[3. sg.] VP[V + PRED] 'Ei kone måtte være fint kledd.'

Det som karakteriserer verbalet i slike passive og upersonlige konstruksjoner, er at de mangler nettopp subjekt, som i vanlige, aktive setninger er den viktigste utfyllinga til verbalet. Ettersom subjektet mangler, prøver man å flytte et anna ledd til subjektsposisjonen slik at verbet ikke blir stående først i setninga (jf. 1 – 4 ovafor). I passivkonstruksjoner finner vi setningsinitialt ofte også det semantisk tomme ordet *sitä* (5, 6):

5. Sitä pyydethään paljon kallaa aavasta.
'Det blei fanga mye fisk i havet.'
6. Sitä olthiin tasan fiinit kirkossa.
'Man var alltid fint kledd i kirka.'

Upersonlige konstruksjoner kan begynne med ordet *se* dersom verbalet består av et modalverb (7, 8):

7. Se piti olla paljon ihmistä turvethommassa.
'Det må være mye folk som jobber med torv.'
8. Ei se auta itkeet tyyhää.
'Det nytter ikke å gråte for ingenting.'

Slike tilleggssubjekt som ikke har noe semantisk innhold, men bare syntaktisk funksjon, kaller vi for TOMME SUBJEKT (jf. termene KORRELAT og ANKERORD i avsnitt 2.4.4 ovafor).

Det fins flere setningstyper som mangler subjekt. Uten subjekt er RESULTAT (se 4.2.3.6), KAUSATIV FØLELSE (se 4.2.4.2) og en del av tilstandssetningene

(se 4.2.6). Disse skiller seg likevel fra de subjektlause setningstypene ovafor ved at verbalet i disse konstruksjonene knytter til seg et anna ledd som hovedutfylling enn subjektet. Det er altså ikke plass til noe subjekt i disse konstruksjonene.

2.4.6 Setningstyper: fortellende setninger, spørresetninger og bydesetninger

Setninger kan deles inn i tre hovedgrupper etter hva slags talehandling de blir brukt til. Vi skiller mellom fortellende setninger, spørresetninger og bydesetninger. De tre typene har hver si typiske oppbygning.

2.4.6.1 Fortellende setninger

FORTELLENDE SETNINGER sier noe om hvordan ting er, eller hvordan vi trur eller antar at ting er (1, 2), og utgjør dermed den vanligste setningstypen i kvensk. Leddstillinga i slike setninger er normalt subjekt + verbal + utfylling (1). Dersom subjektet mangler, er det et anna ledd som blir flytta til subjektposisjonen (se (2) og avsnitt 2.4.5 ovafor).

1.	Nilla	pyyttää	kallaa	Alattionjovesta.
	S	V	O	F-ADV
	‘Nils fanger fisk i Altaelva.’			
2.	Alattionjovesta	pyydethään	lohta.	
	F-ADV	V	O	
	‘I Altaelva fanges det fisk.’			

Men leddstillinga i kvensk er ikke så fast som for eksempel i norsk. Setninga i (3) nedafor betyr nesten det samme som setninga i (1).

3.	Nilla	pyyttää	Alattionjovesta	kallaa.
	S	V	F-ADV	O

Eller med andre ord kan objektet og adverbiallet relativt fritt bytte plass i ei fortellende setning. Men for eksempel i setningene i (4) og (5) er søkelyset satt på andre ledd enn i (1)–(3).

4.	Lohta	Alattionjovesta	pyydethään.
	O	F-ADV	V
	‘Det er laks som fanges i Altaelva.’		

5. Pyyttää Nilla Alattionjovesta kallaa.
 V S F-ADV O
 ‘Visst fanger Nils fisk i Altaelva.’

I setning (4) er det lagt vekt på at det er nettopp laks som blir fiska i Altaelva, og ikke for eksempel ørret. Talehandlinga i setning (5) er en påstand: Visst er det slik at Nils fanger fisk i Altaelva, om enn noen hevder det motsatte. Setninger av typen (4) og (5) finner vi mest i muntlige replikker. Leddet som er flytta først i setninga, får da mer trykk enn i setninger med vanlig leddstilling.

Når vi seinere, i kapittel 4, skal presentere ulike setningsmønster, så bruker vi nesten bare eksempelsetninger med vanlig leddstilling. Men det er viktig å huske at andre leddstillingsmønster også er mulige.

2.4.6.2 Spørresetninger

SPØRRESETNINGER bruker vi til å spørre om noe. Spørresetninger kan formes på to hovedmåter: med hjelp av spørreord eller ved å hekte *kO*-enklitikonet på ett av ledda.

♦ På et spørsmål som begynner med et spørreord, kan man svare på hvilken som helst måte; svaret er fritt. Det er illustrert i spørsmåla og svara i (1)–(3):

1. *Missä Nilla assuu? Alattiossa. / Ruottissa. / Tornionväylän varressa.*
 ‘Hvor bor Nils? I Alta. / I Sverige. / I Tornedalen.’
2. *Kuka pyyttää Alattionjovesta? Nilla. / Kainulaiset. / Englanin herrat. / Fiskuseura. / Ei kukhaan.*
 ‘Hvem fisker i Altaelva? Nils. / Kvenene. / Engelske stormenn. / Fiskeforeninga. / Ingen.’
3. *Mitä sie pölkkäät? Hukkaa. / Pappii. / Kuningasta. / Emänttää. / Tauttii. / En mithään.*
 ‘Hva er du redd for? Ulv. / Presten. / Kongen. / Kona. / Sjukdommer. / Ingenting.’

Som vi ser, kommer verbalet før subjektet i spørreordsetninger. Bortsett fra at det leddet som uttrykker det som spørres om, blir flytta først i setninga, er leddstillinga som i fortellende setninger.

♦ På spørsmål som er laga med hjelp av *-kO*, må svaret være bekreftende eller nektende. Også her står det leddet som uttrykker det som spørres om, først i setninga, og i tillegg får det enklitikonet *-kO* hekta på seg; se (4)–(11) nedafor.

Hvilket som helst setningsledd kan være gjenstand for spørsmål. Oftest er det verbalet (4, 5), men det kan også være subjekt (6), objekt (7), adverbial (8) eller modifikator (9, 10). Derimot fungerer predikativ dårlig som gjenstand for spørsmål (11). Svaret består av det samme ordet som vi spør om, eller dersom svaret er negativt, så bruker vi nektingsverbet *ei* og eventuelt også hovedverbet (om nektingskonstruksjoner se avsnitt 2.4.7 nedafor). Spør vi etter ulike alternativ, kan svaret også inneholde andre ord enn ordet som er gjenstand for spørsmålet. Setningene i (4)–(11) illustrerer de ulike typene:

4. *Assuuko Nilla Alattiossa? Assuu. / Ei (asu).*
'Bor Nils i Alta? Ja. / Nei.'
5. *Pölkkiätkö sie hukkaa? Pölkkiän. / En (pölkkiä).*
'Er du redd for ulv? Ja. / Nei.'
6. *Nillako se assuu Alattiossa? Nilla. / Ei (Nilla, mutta Nillan sisar).*
'Er det Nils som bor i Alta? Ja. / Nei(, ikke Nils, men søstera hans).'
7. *Hukkaako sie pölkkiät? Hukkaa. / En (hukkaa, mutta karhuuta).*
'Er det ulv du er redd for? Ja. / Nei(, ikke ulv, men bjørn).'
8. *Alattiossako se Nilla assuu? Alattiossa. / Ei (Alattiossa, mutta Koutokeinossa).*
'Er det i Alta Nils bor? Ja. / Nei(, ikke i Alta, men i Koutokeino).'
9. *Hetikö sie halluut sen ruvan? Heti. / En (heti, mutta vähäsen hiljemin).*
'Er det med en gang du vil ha mat? Ja. / Nei(, ikke med en gang, men litt seinere).'
10. *Tämänkö hamheen sie ostit Milanosta? Tämän. / En (tätä, mutta sen vihriksen).*
'Er det det her skjørtet du kjøpte i Milano? Ja. / Nei(, ikke det her, men det der grønne).'
11. *?Viisasko se poika oli?*
'Var det klok den gutten var?'

I bekreftende svar kan vi også bruke orda *joo* ('ja, jo') og *kyllä* ('ja, jo (visst)'). På spørsmålet *Pyyttääkö Nilla Alattionjovesta?* ('Fisker Nils i Altaelva?') kan vi svare med *Joo, pyyttää* ('Ja, det gjør han') eller *Kyllä hän pyyttää* ('Ja visst gjør han det').

Som i norsk kan åpne spørsmål også lages med hjelp av en fokuseringskonstruksjon, det vil si at det leddet som er gjenstand for spørsmålet, flyttes til ei eiga oversetning, og resten av setninga legges til som leddsetning til slutt, som i (12)–(14) nedafor:

12. Oonko se Nilla, joka assuu Alattiossa?
'Er det Nils som bor i Alta?'
 13. Oonko se Alattiossa, ette Nilla assuu?
'Er det i Alta Nils bor?'
 14. Oonko se hukka, mitä sie pölkkäät?
'Er det ulv du er redd for?'
- Spørsmålskonstruksjoner finner vi også i leddsetninger (15–17):
15. Mie kysyin, *koska mie pääsen kothiin*.
'Jeg spurte når jeg kunne dra heim.'
 16. Pekka ei tiedä, *oonko hän jo taivhaassa*.
'Peder veit ikke om han allerede er i himmelen.'
 17. Mie en muista, *kuka ei ole saanu käydä kouluu*.
'Jeg husker ikke hvem som ikke fikk gå på skole.'

Leddstillinga i slike leddsetninger er den samme som i tilsvarende spørrekonstruksjoner i hovedsetninger.

2.4.6.3 Bydesetninger

Talehandlinga i ei BYDESETNING er ikke bare befaling, men det kan også være ei oppfordring eller et forslag. Bydesetninger skiller seg fra fortellende setninger ved at verbalet flyttes til begynnelsen av setninga, og at subjektet er utelatt. I tillegg står verbet i bydeform eller imperativ. Eksempler på bydesetninger ser vi i (1)–(4) nedafor:

1. Mene kothiin! ('Gå heim!')
2. Luje preivin! ('Les brevet!')
3. Menkkää kothiin! ('Gå heim, dere!')
4. Lukekkaa preivin! ('Les brevet, dere!')

Imperativformer er nærmere behandla i avsnitt 6.6.

2.4.7 Nektende setninger

Nekting i kvensk er litt spesielt i og med at det skjer med hjelp av det såkalte NEKTINGSVERBET *ei*. Dette verbet bøyes i person, men ikke i tid eller modus. Nektings verbet står som regel foran hoved verbet, og til sammen utgjør

de nektingskonstruksjonen. Dersom tidsforma for nektingskonstruksjonen er presens, så har hovedverbet såkalt NEKTINGSFORM (NEG). Ved alle andre tidsformer i nektingskonstruksjonen brukes perfektum partisipp av hovedverbet. Setningene i (1)–(6) viser ulike eksempler på nektingskonstruksjoner:

1. Met asuma Alattiossa.
S[1. pl.] V[1. pl.] ADV
'Vi bor i Alta.'
2. Met [emmä asu] Alattiossa.
S[1. pl.] ikke[1. pl.] V[nekt.] ADV
'Vi bor ikke i Alta.'
3. Heikka pölkkaa hukkaa.
S[3. sg.] V[3. sg.] O
'Henry er redd for ulv.'
4. Kaisa [ei pölkkaa] hukkaa.
S[3. sg.] ikke[3. sg.] V[nekt.] O
'Kaisa er ikke redd for ulv.'
5. Sie kirjoitit preivin.
S[2. sg.] V[2. sg.] O
'Du skreiv brevet.'
6. Sie [et kirjoittannu] preivii.
S[2. sg.] ikke-[2. sg.] V[perf. pts.] O
'Du skreiv ikke brevet. / Du skreiv ikke noe brev.'

Bøying av nektingsverbet og nektingsform av hovedverbet er behandla i avsnitt 6.4.1.2, 6.4.2.2 og 6.4.2.3.

2.4.8 Kongruens

Med KONGRUENS eller samsvarsbøying sikter vi til det fenomenet at bøyinga av et ledd i ei setning er styrt av forma på et anna ledd i setninga. I kvensk fins det to typer kongruens: kongruens mellom subjekt og verbal, og fraseintern kongruens. Som tredje type har vi tallkongruens mellom predikativ og korrelat (se avsnitt 4.5.1).

2.4.8.1 Kongruens mellom subjekt og verbal

Mellom subjekt og verbal er det TALL- og PERSONKONGRUENS. Det betyr at viss subjektet for eksempel står i første person flertall, så skal verbet også ha samme person og tall. Noen eksempler er gitt i (1)–(6) nedafor:

1. Mie lujen kirjaa.
S[1. sg.] V[1. sg.] O
(‘Jeg leser i ei bok.’)
2. Sie lujet kirjaa.
S[2. sg.] V[2. sg.] O
(‘Du leser i ei bok.’)
3. Hän/Se/Pekka lukkee kirjaa.
S[3. sg.] V[3. sg.] O
(‘Han/hun/Peder leser i ei bok.’)
4. Met lujema kirjaa.
S[1. pl.] V[1. pl.] O
(‘Vi leser i ei bok.’)
5. Tet lujetta kirjaa.
S[2. pl.] V[2. pl.] O
(‘Dere leser i ei bok.’)
6. Het/Net/Tyttäret lujethaan kirjaa.
S[3. pl.] V[3. pl.] O
(‘De/jentene leser i ei bok.’)

Det fins også setninger hvor det ikke er kongruens mellom subjekt og verbal. De blir behandla sammen med andre setningstyper i syntakskapitlet (kap. 4).

2.4.8.2 Fraseintern kongruens

Fraseintern kongruens går ut på at modifikatoren (MOD), det vil si adjektivet eller pronomenet, i en nomenfrase står i samme tall og kasus som frasekjer-
nen, som oftest er et substantiv. Eksempler på det ser vi i (1) og (2) nedafor:

1. Siljola oon [iso huonet]
ADV V MOD[sg. nom.] KJERNE[sg. nom.]
‘På gårdsplassen står et stort hus.’

2. [Isossa huonheessa] oon [seppii tyttäriitä].
 MOD[sg. iness.] KJERNE[sg. iness.] V MOD[pl. pts.] KJERNE
 [pl. pts.]

‘I det store huset er det flinke jenter.’

Noen få adjektiv og pronomen bøyes ikke, og da viser de heller ikke kongruens med frasekjernen. Slike ubøyelige ord er for eksempel adjektivet *pikku* (‘liten’) og pronomenet *joka* (‘hver’), som illustrert i (3) og (4):

3. Met istuma [*pikku* [sg. nom.] *lomassa* [sg. iness.]].
 ‘Vi sitter i et lite rom.’
4. Se tukkii ittensä [*joka* [sg. nom.] *paikkhaan* [sg. ill.]].
 ‘Det presser på fra alle kanter.’

2.4.9 Setningsfragment

Særlig i muntlig språkbruk finner vi ord og fraser som ikke er del av en annen frase eller setning, men som heller ikke danner ei eiga setning. Slike ytringselement kaller vi her for SETNINGSFRAGMENT. Det viktigste kjennetegnet til setningsfragment er at de mangler finitt verb.

Det fins mange typer setningsfragment. Vanligst er FRIE og FASTE SETNINGSFRAGMENT, og INTERJEKSJONER. Frie og faste setningsfragment er satt sammen av nomen, og de kan også inneholde ord av andre ordklasser (se avsnitt 2.4.1). Interjeksjoner danner en eigen ordklasse og opptrer som regel bare som setningsfragment.

FRIE SETNINGSFRAGMENT er syntaktiske element som ikke har noen fast oppbygning eller inneholder bestemte ord. Vi sier gjerne at de er laust tilknyttat tekstelement, for eksempel overskrifter (jf. *Setningsfragment* ovafor), men også tekstinterne element som lause kommentarer eller utrop. Eksempler på frie setningsfragment er:

1. Mutta mitä se ihmisen luppaus on? *Ei paljoksi mithään!*
 ‘Men hva slags utsikter har mennesket? Så godt som ingen!’
2. Aamhuun asti hän nukkui lapsen vijatonta unta. Niin tehthiin toisetki.
Tällä kertaaa.
 ‘Han sov som et uskyldig barn heilt til morgenvisten. Det samme gjorde de andre. Denne gangen.’

3. Ja Ylijoki oli kaunis. *Kaunis. Kaunis!*

‘Og Ylijoki [= den øverste delen av Børselva] var vakker. Vakker. Vakker!’

(Eksempla ovafor er henta fra Alf Nilsen-Børsskogs roman *Kuosuvaaran takana* (Nilsen-Børsskog 2004).)

Vi kan også bruke frie setningsfragment som svar på åpne spørsmål (se mer om spørresetninger i avsnitt 2.4.6.2 ovafor):

1. Mihin sie nyt aijot lähteet? *Alattiohoon.*

‘Hvor har du tenkt å dra nå? Til Alta.’

2. Kuka lähtee minun myötä Alattiohoon? *Pekka.*

‘Hvem blir med meg til Alta? Peder.’

Som FASTE SETNINGSFRAGMENT regner vi her faste hilsener, lykkønskninger og andre høflighetsfraser, innbydingsfraser, oppmerksomhetsfraser, følelsesuttrykk, skjellsuttrykk og uttrykk for undring. Eksempler på faste setningsfragment er:

Päivää! (‘God dag!’), *Hyvvää iltaa!* (‘God kveld!’), *Aamuu!* (‘God morgen!’), *Hyvästi!* (‘Ha det bra!’), *Terve(t)tulemaa!* (‘Velkommen!’), *Hyvvää matkaa!* (‘God tur!’), *Onnee!* (‘Gratulerer!’), *Onnee päiväle!* (‘Gratulerer med dagen!’), *Kiitos!* (‘Takk!’), *Kiitoksii paljon!* (‘Mange takk!’), *Kiitos/Kiitoksii osasta!* (‘Takk sjøl!’), *Antheeksi!* (‘Unnskyld!’), *Turpa kiini!* (‘Hold kjeft!’), *Jumalan kiitos!* (‘Gud skje lov!’), *Sillä hyvä!* (‘Det var da enda godt!’), *Sillä selvä!* (‘Dermed basta!’), *Herraton aika!* (‘Herregud!’), *Perkele(t)!* (‘Fan!’).

Eksempler på INTERJEKSJONER er hilsningsuttrykk som *Hei!* (‘Hei!’), *Mooraa!* *Moro!* (‘God morgen/morn!’). Videre har vi ei gruppe med affektive utrop, for eksempel *Oi!* *Voi!* *Ai!* *Hah!* De brukes også sammen med andre fragment, for eksempel i *Voi hyvä(i)nen aika!* (‘Du store tid!’), *Voi helvetti!* (‘For helvete!’), *Voi riivattul/taavettil/tontta/tomppeli (senthään)!* (‘Helsike!’), *Oi oi oi, sitä onnee!* (‘For ei lykke! / For et lykketreff!’).

Interjeksjonen *senki* (‘for en/ei/et ...’) brukes også sammen med skjellsord: *Senki ruokopää/tomppeli/pöllö/pöllöpää/toljana/kälmi/konna!* (‘For en tosk/luring!’).

En annen type interjeksjoner er vanlige samtalepartikler som *joo* (‘ja, jo’), *kyllä* (‘ja visst’), *jaa (niin)* (‘ja’), *jo vain* (‘ja da’), *no* (‘nå’), *na* (‘nja’), spørrende *täh* og *häh* (‘hva, hæ’) og nektende *hui hai*. (Mer om svar på spørresetninger i avsnitt 2.4.6.2 ovafor.)